

vari bölüklerine girerdi. Devşirme sisteme aykırı bu tür uygulamalar, gerek Osmanlı tarihçileri ve ıslahat yazarları gerekse onlardan etkilenen modern dönem tarihçilerince sistemin bozulmasına etken olan sebepler arasında zikredilir. Kuloğlu tabiri Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 1, s. 195; nr. 2, s. 67; nr. 3, s. 190, 283, 287; nr. 5, s. 25, 110-111; nr. 6, s. 411; nr. 33, s. 373; nr. 38, s. 45; nr. 49, s. 46; nr. 90, s. 51, 264; Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedid-i Vilâyet-i Ângürüs: Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595* (haz. Mehmet Kirişcioğlu), İstanbul 2001, s. 68, 70; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 13; II, 472, 717; *Kânunnâme*, Âtîf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 285^a; *Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 9, 43, 44, 49, 52, 56, 57, 62, 80, 99, 136, 163-164, 167, 221, 222, 235, 249, 261-263, 266, 283, 296; Ayn Ali, *Risâle-i Vazifehorân*, s. 86, 88; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 42, 44 vd.; Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz, doktora tezi, 1990), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE 80, tür.yer.; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 328, 353; Ahmed Cevâd, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1299, I, 48 vd., 122; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 31-62, 306-310; II, 6-7, 41, 162-167, 190, 199-200; a.mlf., "Kuloğlu", *İA*, VI, 978-979; Pakalın, I, 297, 609-610; II, 300, 320-321, 654; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İA*, XIII, 388; "Kuloglu", *EI*² (Fr.), V, 367.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

KULOĞLU

Kuzey Afrika'da
Türkler'le yerli halkın
evliliğinden doğanlara verilen ad.

Osmanlı askerî teşkilâtında genellikle "yeniçeri, kapıkulu askerlerinin oğulları" anlamına gelen kuloğlu tabiri Kuzey Afrika'da Garp ocakları denilen Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'de yerleşen Türkler'in Arap, Berberî, Endülüslü asıllı müslüman kadınlarla evliliklerinden doğan çocukları için de kullanılmıştır. Kuloğlu sadece buradaki kapıkulu çocuklarını değil, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim döneminden (1512-1520) itibaren XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar askerlik ve Akdeniz'de denizcilik yapmak üzere Batı Anadolu şehirlerinden ve İstanbul'dan getirilen Türk gençlerinin soylarını da ifade etmektedir. Batı kaynaklarında "yeni Türk" veya "ikinci derecede Türk" mânasında kullanılan kelime kuroglu, kourougliis, couloughlis, cuguglis ve kulughlis gibi farklı şekillerde yazılmaktadır. Kuloğulları imtiyazlı birer sınıf teşkil ederek kendilerine mahsus bir sosyal hayat oluşturmuş ve Kuzey Afrika tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Türk soylu olmalarına rağmen genellikle yerli gelenek ve âdetleri tercih eden kuloğulları devlete bağlılıklarından dolayı ocakların "ahâlî-i sâdikası" olarak bilinmişlerdir. XVII. yüzyıldan itibaren bunlar askere alınmaya başlandı ve zamanla sayıları arttı. XIX. yüzyılın ortalarında her eyalette aileleri hariç yaklaşık 50.000 civarında kuloğlu bulunuyordu. Trablusgarp valiliğine bağlı 1878 yılında kurulan kuloğlu başağalığı kaymakamlığı makamı 1903 yılında vali Hâfız Mehmed Paşa tarafından kaldırılıncaya kadar sürdü. Bu kaza merkezinde başağa, nâib, müftü, sandık emini ve kâtip gibi memurlar bulunuyordu. Başağanın idaresindeki kaza merkeziyle nahiyelerinde altı büyük kuloğlu kabilesi ve bunların alt kolu olan altmış dokuz küçük kabile vardı. Zanzûr, Tacûre, Humus, Mislâte ve Zilteyn gibi diğer kaza ve nahiyelerdeki büyük kabileler arasında da birer kuloğlu kabilesi yer alıyordu.

Eyalet merkezi Cezayir dışında Bilada, Tilimsân, Medea, Vehrân, Kostantîne, Maskara gibi önemli kışlaların bulunduğu şehirlerle gerektiğinde savaşa katılmak üzere Vâdizzeýtûn gibi kendilerine ayrılan mahallerde 10.000 civarında kuloğlunun ikamet ettiği belirtilmektedir. Sadece Cezayir şehrinin nüfusunun büyük bir bölümünü Endülüslü asıllılarla kuloğulları oluşturuyordu. Tunus eyaletinin Akdeniz sahilindeki Hammâme, Sâhil, Mehdiye, Manastır ve Bizerte şehirlerinde de çok sayıda kuloğlu yaşamaktaydı.

Yerliler ve Endülüslüler Mâlikî, Türkler ve kuloğulları Hanefî mezhebine bağlı olup ayrı müftüleri ve şer'î mahkemeleri vardı. Kuloğulları askerî, idarî ve dinî alanlardaki görevleri sayesinde birtakım imtiyazlara sahiptiler. Zamanla vergi muafiyetleri kaldırılınca onlar için de tamamen yerlilere uygulanan kurallar geçerli oldu.

Kuloğulları başlangıçtan itibaren eyalet tarafından maaşa bağlanmışlar ve bütün hizmetlerden mahrum bırakıldıkları dönemlerde bile maaşlarını almışlardır. Bunların eyaletin idaresini ele geçirecekleri endişesiyle merkezden uzaklaştırılmaları eski haklarına herhangi bir zarar getirmedir. Maaşlarını almak için eyalet merkezine gelmeleri istenmediği için de yahudi sarrafların aracılık yapmasına izin verildi. Kuloğullarının devletten alacağı bir kısmını avans olarak veren yahudi tüccarlar, onlara yapılacak asıl ödemeyi eyaletteki defterdarlıktan kendileri tahsil etmekteydi.

İyi bir eğitim gören kuloğulları hem Arap ve Berberîler'den hem de Anadolu'dan yeni gelenlerden daha üstün özelliklere sahip olabiliyorlardı. Garp ocaklarındaki dayı, bey, ocak kayası, yeniçeri ağası, sipahi ağası ve aşçıbaşı gibi üst rütbeli görevlere tayin edilen kuloğulları, Cezayir eyaletinde sonraki asırlarda bu görevlere getirilmedikleri gibi Kasaba mahallesindeki kışlaya da alınmadılar. Cezayir kuloğulları, sahip oldukları haklarının büyük kısmını 1630'da kaybedip mîlis gücünden çıkarıldılar ve direnmelerine rağmen şehir merkezinden uzaklaştırıldılar. Fakat ailelerini görmek üzere 1633 yılı Temmuzunda geri döndüklerinde şehirde çeşitli olaylar meydana geldi. Mücadele sırasında kendileriyle birlikte 500 hâne yandı ve 6000 kişi öldü. Bu hadiselerden sonra kuloğullarından hiç kimse eyaletin üst seviyede görevlerine getirilmedi. 1630'dan itibaren başlayan bu uzaklaştırmanın yaklaşık elli yıl devam ettiği belirtilir. Bunun Fransız işgalıyla son bulduğunu ileri sürenler de vardır.

Tunus ve Trablusgarp'taki kuloğulları XVIII. yüzyılın başından itibaren nüfusları arttığı gibi önemli görevlere gelebiliyorlardı. Bilhassa eyalet idarelerine mahallî destek vermeleri sebebiyle kendileri de birer kuloğlu ailesi olan Tunus'taki Hüseyinî hânedanı (1705-1735 ve 1756-1957) ve Trablusgarp'taki Karamanlı hânedanı (1711-1835) dönemlerinde önemli kamu görevlerini üstlendiler ve eyaletin asayişle de görevlendirildiler. Bağlı bulundukları başağanın emrinde zaptiye görevi ve tahsildarlık yaptılar.

Kuloğulları askerî hizmetlerden topçuluğu tercih ediyorlardı. İçlerinden terfi edenlerin sayısı sınırlı olup rütbesi "çivi" olan "sandalye" makamına ulaşır ve daha yukarısına çıkamadan "çivili sandalye" makamında kalırdı. Kolağalık rütbesine eşit bu makamın ardından binbaşılık sandalyesine oturmadan emekli edilirdiler. İçlerinde ziraat ve ticaretle meşgul olanlar da vardı. İleri gelen kuloğulları arasında ibadet yerleri ve eğitim kurumları gibi önemli binalar inşa edenler bulunuyordu.

Trablusgarp'taki bir kuloğlu ailesi olan Karamanlı hânedanı döneminde bu ailenin iktidarı elinde tutmasında kuloğullarının büyük desteği oldu. Yûsuf Bey (1796-1832), yeniçeri ocaklarının kaldırılıp yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulması sırasında eyaletteki ocağı dağıttı ve bunların görevlerini yerine getirmek üzere kuloğlu sınıfından bir tabur kurdu.

1835 yılında Trablusgarp'ın yönetimi-
nin tekrar doğrudan İstanbul'a bağlan-
masıyla birlikte bunları idare etmek üze-
re kendi aralarından itibarlı biri başağa
seçilmeye başlandı. Son dönemdeki idarî
islahatlar esnasında 1878'de kaymakam-
lığa çevrilen başağalık makamına İstan-
bul'dan da tayinler yapıldı. Başağa, âde-
ta kendi başına buyruk gibi davranarak
sur kapıları dışındaki emniyet ve asayiş
üzerine almakta, suçluları yakalatıp ada-
lete teslim etmekteydi.

Eyaletlerdeki kuloğulları silâh altına
alınabilecek konumda hazır bekleyen bir
sınıf gibi görülse de ihtiyaç anında sayı-
ları ancak birkaç bini bulmaktaydı. Özel-
likle son dönemlerde Trablusgarp'ta dü-
zenli askerî birlik olarak eğitilmeleri icap
etti. II. Abdülhamid zamanında (1876-
1909) buraya gönderilen askerî teftiş he-
yeti bu eğitimi yerinde inceledi. Yılda iki
ay müddetle, yaşları on beş ile elli arasın-
da değişen piyade kuloğulları haftanın iki
günü isteğe bağlı olarak ve bir işle meş-
gul olmadıkları sürece yürüyüşten ibaret
bu eğitimi görüyorlardı. Süvariler ise at
üzerinde tüfekli eğitime tâbi tutuluyordu.
Fizan sancağı hariç bütün Trablus-
garp vilâyetinde incelemelerde bulunan
bu heyet kuloğullarının yerli ahali üze-
rinde nüfuz sahibi olmadığını gördü.

Trablusgarp'ta emniyet ve asayiş te-
min etmeleri karşılığında kendilerine ta-
nınan vergi muafiyetinin 1309 (1891-92)
yılında kaldırılması üzerine 2000 kuloğlu
buna karşı çıktı. Bunların elebaşılarının
yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi isten-
di. Ayrıca bütün imtiyazları kaldırıldı,
nüfus ve emlak kaydı ile tapu düzenleme-
si yapılması kararı alındı. Bu amaçla gön-
derilen memurları engellemeye çalışılarsa
da bu işlem kısa zamanda tamamlanarak
Osmanlı idaresi sur içinde olduğu
kadar sur dışında da yerleştirildi. İmtiyaz-
larının kaldırılmasının ardından haklarını
aramak üzere içlerinden birkaç kişiyi giz-
lice İstanbul'a gönderdilerse de bundan
bir sonuç çıkmadı.

İtalyan işgalinden sonra kurulan Libya
Devleti'nde de önemli makamlara kuloğ-
lu sınıfına mensup kimselerin bizzat kral
I. İdris tarafından getirildiği bilinmekte-
dir. Kralın bağımsızlık savaşındaki arka-
daşlarından Cemâleddin Başağa ve ilk
başbakan tayin ettiği Sâdullah Koloğlu
bunların başında gelmekte olup ülkenin
yeniden teşekkülünde önemli görevler
üstlendiler.

Tunus'ta ise Sinan Paşa'nın oluşturdu-
ğu idare sonraki yıllarda bir ağa ile ona

bağlı kuloğullarının eline geçti. Tunus
beylerinden Hammûde Paşa ve Mustafa
Paşa bunlardan askerî güç oluşturdu. As-
kerlik yapabilecek vasıftaki kimseler eğer
Divânü'l-cünd'e kayıtlı değillerse baba ve
dedelerinin isimlerine dayanılarak kuloğ-
lu olduklarına karar verilip orduya alın-
maktaydı. Tunuslu tarihçilerden Muham-
med Sagir b. Muhammed, Bicâye şehrin-
deki kuloğlu sınıfına mensup olup eserle-
rinde bu sınıfın sıkıntılarına temas eder.
XIX-XX. yüzyıl Tunus ulemâsının % 10'u
gibi önemli bir kısmı bunlar arasından ye-
tişmiştir. Babaları idarî ve askerî görev-
lerde bulunan âlimler arasında Hasan b.
Yûsuf, Hamdân Hoca, Muhammed Bay-
ram, Sâdık Sefer, Ahmed b. Murâd ile
Muhammed b. Yûsuf gibi önemli kimse-
ler bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet - Eyâlât-ı Mümtâze, nr. 573, 678;
BA, HH, nr. 16872, 22505 C, 22517; BA, DÜİT,
Dahiliye 1283/39017; Dahiliye 1308/95393;
Dahiliye 1309/99704; BA, A.MKT, Dahiliye-
Trablusgarp, nr. 2-52, 2-65; BA, Y.EE, nr. 10/
24, 122 (121), 2389; BA, BEO, *Ayniyat Defter-
leri*, Arabistan, nr. 1620, s. 37; BA, BEO, *Ayni-
yat Defteri*, Trablusgarp, nr. 358, s. 41, 44; Meh-
med Fuad v.dğr., *Trablusgarp ve Bingazi'de İc-
râ Eylediğimiz Erkân-i Harbiyye Seyahatine*
Dâir Olan Tâlimât, İÜ Ktp., nr. 8897, s. 12-16,
31, 64-68, 113; Ali-Ahmed Nuri, *Trablusgarp*
ve Bingazi ve Fizan Kıtalarına Dair, İÜ Ktp., nr.
5002, 1301, s. 47; Muhammed b. Halil Galbûn,
Târih-i İbn Galbûn der Beyân-i Trablusgarp
(trc. Mehmed Nehîcüdî), İstanbul 1284, s. 22-
23, 89; C. Drohojwska, *L'histoire de l'Algérie*
racontée à la jeunesse, Paris 1853, s. 165; Ali
Rizâ Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* (trc. Ali Şevki), İs-
tanbul 1293, s. 44-52, 96, 108-110, 136-139;
Hasan Safi, *Trablusgarp Tarihi*, İstanbul 1328,
s. 42-43; Mahmud Naci - Mehmed Nuri, *Trab-
lusgarp*, İstanbul 1330, s. 101, 134; Aziz Samih
İlter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936,
I, 107, 203, 219; Celal Tevfik Karasapan, *Libya*,
Trablusgarp, Bingazi ve Fizan, Ankara 1960, s.
139-142, 161; Ahmed Abdesslem, *Les histo-
riens tunisiens: Dès XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles:*
Essai d'histoire culturelle, Tunis 1973, s. 15,
33, 244, 254; A. H. Green, *The Tunisian Ulama*
1873-1915, Leiden 1978, s. 74; M. Morsy, *Nord*
Africa: 1800-1900 a Survey from the Nile Val-
ley to the Atlantic, London 1984, s. 39, 42-43,
47, 129, 135; Hamdan Khodja, *Le miroir, aperçu*
historique et statistique sur la régence d'Alger,
Paris 1985, s. 58, 84, 88, 133-138, 148-150,
306; A. Martel, *La Libye 1835-1990*, Paris
1991, s. 38-39; a.m.f., "L'armée d'Ahmed Bey
d'après un instructeur français", *Revue inter-
nationale d'histoire militaire*, sy. 18, Tunis
1956, s. 373-407; J. Mignon, "La milice des
janissaires de Tunis au temps des Dey's (1590-
1650)", a.g.e., s. 301-325; M. H. Chérif, "Algé-
rie, Tunisie et Libye: Les ottomans et leurs
héritiers", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris
1999, V, 300, 318; Ahmet Kavas, "Kuzey Afri-
ka'da Bir Osmanlı Nesli: Kuloğulları", *Osm.Ar.*,
XXI (2001), s. 31-68.

AHMET KAVAS

KULOĞLU MUSTAFA

Saz şairi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur.
XVI. yüzyılın sonlarında doğduğu ve XVII.
yüzyılın ortalarında öldüğü tahmin edil-
mektedir. Yeniçeri Ocağı'ndan yetişen Ku-
loğlu'nun asıl adının Süleyman ve kendi-
sinin Safranbolulu olduğu ileri sürülmüş-
se de (Köprülü, *Türk Sazşairleri*, s. 122;
a.m.f., *Hayat*, VI/132 [1929], s. 2), daha
sonra tesbit edilen, "Sen beni âsan mı
sandın ey Kuloğlu Mustafa" ve, "Ben Ku-
loğlu Mustafa'yım mâlim güzele ben"
mısralarından asıl isminin Mustafa oldu-
ğu anlaşılmıştır (Öztelli, *Üç Kahraman*
Şair, s. 275, 277). Evliya Çelebi yaşadığı
dönemin çöğür şairlerini sayarken Kuloğ-
lu'ndan da söz etmekte, Naîmâ, Genç Os-
man'ın katili Dâvud Paşa'nın idam edile-
ceği sırada koynundan birtakım kâğıtlar
çıkarak padişahı kendi isteğiyle öldür-
mediğini belirtmesi üzerine Kuloğlu adlı
bir yeniçerinin ileri atılarak onu cellâdın
elinden aldığını yazmaktadır. Cahit Özel-
li, bu olaydan hareketle Kuloğlu'nun sa-
raya yakın bir asker olabileceği ihtimali
üzerinde durmaktaysa da (a.g.e., s. 276)
burada adı geçen "Kuloğlu'nun özel bir
isim mi yoksa "yeniçerilere mensup" an-
lamında bir sıfat mı olduğu şüphelidir.

Kuloğlu I. Ahmed (1603-1617), I. Mus-
tafa, II. Osman, IV. Murad, Sultan İbrâhim
ve IV. Mehmed (1648-1687) dönemlerin-
de yaşamış, bu dönemlerdeki çeşitli olay-
lara karışmış veya şahit olmuştur. Onun
bilhassa IV. Murad'a büyük bir saygıyla
bağlı olduğu ve hükümdarın yakınında
bulunduğu, şiirlerinden ve özellikle Ce-
zayir'e sürgün edilmekten dolayı yazdığı
sanılan, "Nazlısıydın sen de Sultan Mu-
rad'ın" mısraının yer aldığı koşmadan an-
laşılmaktadır (a.g.e., s. 285). Saz şairleri-
ne değer veren IV. Murad'ın ölümünden
sonra padişah olan Sultan İbrâhim döne-
minde Kuloğlu gözden düşerek Cezayir'e
sürülmüştür. Bu sürgün esnasında eski
güzel günlere büyük bir özlem duyduğu
yine bu konudaki şiirlerinden sezilmek-
tedir (a.g.e., s. 289, 301, 321).

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren
saz şairlerinin de aruz vezniyle şiir söyle-
mesi modasının hazırlayıcılarından olan
Kuloğlu çağdaşları arasında en yaygın
şöhrete sahip isimlerdendir. Bu şöhretini
ondan sonra yetişen ve kimseyi beğen-
meyen Âşık Ömer de *Şâirnâme*'sinde,
"Kuloğlu'nun belli nâm ü nişânı" mısraıyla